

บทความวิชาการ

ความฝัน: มิติทางพระพุทธศาสนาเถรวาท Dreams: Theravada Buddhism Dimension

หยกสุริยะ อัครสรตูปองค์

Yoksuriya Akarasrutipong

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

Department of Buddhist Studies

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Gradual School Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: yoksuriya1@gmail.com

Received: September 27, 2021 Revised: October 4, 2021

Accepted: October 6, 2021

บทคัดย่อ

ความฝันในมิติทางพระพุทธศาสนาเกิดจากการทำงานของจิตที่เรียกว่า “สุบินวิธิ” เป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นขณะนอนหลับไม่สนิทและในมโนทวารโดยตรงไม่ใช่สิ่งที่มองเห็นได้ด้วยตา สำหรับมูลเหตุแห่ง ความฝันมี 4 ประการ คือ ธาตุกำเริบ อารมณ์ที่รับรู้มาก่อน เทวดาดลใจ และลางบอกเหตุ ส่วนความฝันกับการเสี่ยงโชค พบว่า เป็นเพราะคนไทยบางส่วนมีความเชื่อเรื่องโชคกลาง และมีสิ่งเหนือธรรมชาติสามารถอำนวยโชคให้ได้และความฝันก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่จะนำโชคมาให้ได้จึงแปลความหมายของความฝันเป็นตัวเลขจนเกิดเป็นตำราทำนายฝันใช้สำหรับแปลความหมายของความฝัน แต่ไม่มีการรับรองว่าจะเป็นจริงตามนั้นและความฝันกับการสร้างแรงจูงใจ พบว่า การที่เราตัดสินใจที่จะทำหรือไม่ทำบางสิ่ง บางอย่างนั้นก็เพราะมีความฝันเป็นแรงจูงใจจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ ความฝันจึงเป็นเหมือนข่าวสาร บ่งบอกถึงความสำเร็จของสิ่งที่ตนกำลังจะตัดสินใจทำยอมช่วยเสริมแรงให้มีกำลังใจที่จะกระทำการสิ่งต่างๆ ให้ดียิ่งขึ้นหรือมีความเพียรเพิ่มเป็นเท่าตัวจนกว่าจะประสบความสำเร็จ

คำสำคัญ: ความฝัน พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

Dreams according to Buddhist dimension occur from the working of the mind called “Subinwithi”. It is the thought process that takes place while sleeping unsoundly and happens directly in the mind. Dreams cannot be seen by eyes. There are four reasons for dreams: physical stress, psychological irritability, spirit and prophetic sign. As to dreams and sweepstakes, it was found that some Thai who believe in superstition also believe that supernatural can bring luck and dream is one channel to bring luck. As a result, there is an interpretation of the meaning of dreams into numbers. There is a prophesy manual which interprets dreams but there is no assurance to the correctness. With regards to the issue of dreams and inspiration, it was found that whether we decide to do or not to do something because of inspiring dreams is possible. Dreams, like information indicating the success of the thing we decide to do, can encourage the mind to do better and also double the effort until successful.

Keywords: Dreams, Theravada Buddhism

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงความฝัน หลายๆ คนต่างย่อมรู้จักดี แต่คงมีคนไม่มากนักที่จะเข้าใจว่า ความฝันนั้นแท้จริงแล้วเกิดขึ้นมาจากอะไร ในมุมมองของนักจิตวิทยาเชื่อว่า ความฝันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อทำให้มนุษย์ได้ปลดปล่อยความเครียด เป็นวิธีที่จิตของเราใช้ปลดปล่อยความเครียด อันเกิดจากเรื่องราวความสับสนวุ่นวายในชีวิตของแต่ละวันออกไป ถึงแม้ความฝันจะเป็นเพียงคำพูดที่ปราศจากความหมายของจิตใจ แต่ความฝันก็เปรียบได้กับข่าวสารที่ส่งมาจากจิตใต้สำนึก เพื่อกระตุ้นให้เราสนใจพิจารณาในเรื่องต่างๆ บางครั้งมันจะเปิดเผยความขัดแย้งที่อยู่ลึกลงไปในจิตใจ มีคำกล่าวที่ว่า ความฝันเป็นประตูไปสู่จิตใต้สำนึก (Subconscious) และจุดมุ่งหมายของชีวิตเรา บางครั้งเรามีจุดหมายของชีวิตสูงมาก จนเราไม่สามารถไปถึงได้ การฝันจึงเป็นการเติมเต็มความปรารถนาที่แฝงอยู่ในระดับจิตใต้สำนึก ความปรารถนาที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในจิตใต้สำนึกนั้น จึงแสดงออกมาในรูปของการฝัน (Dreaming) ในขณะที่เรานอนหลับ ด้วยเหตุนี้ จึงมีนักจิตวิเคราะห์บางกลุ่มให้ความสำคัญกับการแปลความหมายของความฝันอย่างมากและเชื่อว่าจิตใต้สำนึกจะส่ง

สิ่งเตือนใจมาให้เราอย่างต่อเนื่องในรูปของความฝันที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสนใจกับความฝันของตนเองบ้าง

ผู้เขียนมีความตั้งใจที่จะแสวงหาคำตอบถึงเกี่ยวกับความฝันในประเด็นทางด้านความหมาย ลักษณะ และประเภทของความฝัน รวมถึงมูลเหตุของความฝันและมีประเด็นปัญหาที่จะศึกษาวิเคราะห์ในแง่ของความฝันในมิติของพระพุทธศาสนา

ความฝันในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

คัมภีร์พระไตรปิฎกได้มีการกล่าวถึงความฝันไว้ในหลายแห่ง จึงมีเนื้อหากระจัดกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก และมีปรากฏอยู่คัมภีร์ปกรณ์วิเศษที่อธิบายขยายเนื้อความในพระไตรปิฎก เนื้อความเกี่ยวกับเรื่องความฝันที่กระจัดกระจายกันอยู่นั้นไม่แตกต่างกันนัก คือ มีเนื้อหาเดียวกันแต่ปรากฏอยู่ในหลายคัมภีร์ ดังเช่นในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ได้กล่าวถึงมูลเหตุแห่งความฝันไว้ว่า “อนึ่ง ผู้ฝันย่อมฝันด้วยเหตุ 4 ประการ คือ ธาตุโชนะ ธาตุกำเรป 1 อนุภูตปุพพะ อารมณ์ที่รับรู้มาก่อน 1 เทวโตปสังหาระ เทวดาตลใจ 1 ปุพพนิมิต 1” (ในคัมภีร์อรรถกถา ขุททกนิกาย มหานิทเทส ฉบับมูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย 2525, เล่มที่ 66 หน้า 429) ความฝันนั้นเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นจริงในขณะที่หลับ แต่เมื่อตื่นขึ้นมาแล้วในโลกของความเป็นจริงความฝันนั้นจะไม่มีจริง ดังนั้น พุทธองค์จึงไม่ให้เป็นการปฏิบัติต่อพระภิกษุที่ทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนในขณะที่หลับ แม้ว่าการฝันนั้นจะได้เสพเมถุนกับมาตุคามก็ตาม ด้วยเหตุนี้ กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่กระทำในความฝันนั้น มีวิบากที่เป็นกุศลและอกุศล เช่นกับกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่กระทำในขณะที่ไม่หลับ แต่เป็นวิบากมีประมาณน้อยไม่สามารถให้ผลที่ใหญ่หลวง และไม่สามารถส่งผลให้สัตว์ไปเกิดในสุคติภูมิหรือทุคติ ภูมิได้ หากแต่จะให้ผลก็ต่อเมื่อ กรรมอันสามารถทำให้เกิดในภพภูมิต่าง ๆ ให้ผลสำเร็จแล้ว กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่กระทำในขณะที่ฝันจึงจะตามให้ผลได้ ดังเนื้อความที่ปรากฏในอรรถกถาวิภังค์ว่า “ถามว่า กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่บุคคลทำในขณะที่ฝันเป็นธรรมมีวิบากหรือไม่ ? ตอบว่า มีวิบาก แต่กรรมที่ทำในเวลาฝันนั้นไม่อาจให้ปฏิสนธิได้ เพราะความที่วิบากนั้นมียกัลการาม แต่ครั้งเมื่อปฏิสนธิเป็นไปแล้วด้วยกรรมอย่างอื่นให้ผลแล้ว (กรรมที่ทำในเวลาฝัน) ย่อมให้ผล” (พระไตรปิฎกอรรถกถาอภิธรรมปิฎก คัมภีร์วิภังค์ ฉบับมูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย 2525, เล่มที่ 78 หน้า 644)

อย่างไรก็ตาม ความฝันย่อมปรากฏมีแก่พระเสขบุคคล คือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และแก่ปุณณสีปวส พระเสขบุคคลและปุณณสีปวสนั้น ย่อมฝันเพราะยังมีสัญญาวิปลาสมิได้ขาดจากสันดานและยังไม่สิ้นอาสวะกิเลส จึงยังมีความฝันปรากฏอยู่เนือง ๆ มีเพียงพระอรหันต์เท่านั้นที่ไม่ฝัน เพราะท่านเหล่านั้นละสัญญาวิปลาส ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองแล้ว ดังนั้น พระอรหันต์จึงไม่เห็นสุบินนิมิตความฝันนั้น ดังที่กล่าวไว้ในอรรถกถาวิภังค์ว่า “อนึ่ง พระเสกขะและปุณณสีปวสนั้น ย่อมฝันเห็นสุบินนิมิต แม้ทั้ง 4 อย่าง เพราะความที่ตนยังมีได้ละวิปลาส 4 สำหรับพระอเสกขบุคคลย่อมไม่ฝัน เพราะท่านมีวิปลาส 4 อันละได้แล้ว” (ในพระไตรปิฎกอรรถกถาอภิธรรมปิฎก คัมภีร์วิภังค์ ฉบับมูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย 2525, เล่มที่ 78 หน้า 644)

ความหมายและลักษณะของความฝัน

ความฝันในมิติทางพระพุทธศาสนา คำว่าฝันในที่นี้จะหมายถึงมุมมองทางพระพุทธศาสนาเถรวาท มีคำอธิบายความหมายของคำว่า“ฝัน” ไว้ว่า “คำว่าฝันนั้นเป็นคำไทย แปลมาจากมคธว่า “สุปิน” หรือที่เราพูดกันว่า “สุปิน” หมายถึง เรื่องซึ่งได้ปรากฏเห็นในเวลาหลับ ดังพระบาลีว่า “สุปินนเตว สุวณฺณปาทป ความว่า ความฝันนั้นแลชื่อว่า สุปินนตะ ประหนึ่งต้นไม้ทองที่ปรากฏในความฝันนั้น” (ในคัมภีร์อรรถกถาขุททกนิกาย เถรีคาถา ฉบับมูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย 2525, เล่มที่ 54 หน้า 456) ตัวอย่างในเรื่องนี้ก็คือมหาสุปินของพระนางสิริมหามายาก่อนการประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ (ในพระไตรปิฎกอรรถกถา คัมภีร์มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก ฉบับมูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย 2525, เล่มที่ 23 หน้า 54) และในพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 ได้ให้ความหมายของคำว่าฝันไว้ว่า “คำว่า “ฝัน” หมายถึงการเห็นเป็นเรื่องราวเมื่อหลับ และนึกเห็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้” (รศ.ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, 2534, หน้า 362) นอกจากนี้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของคำว่าฝันโดยนัยเดียวกันว่า “คำว่า ฝัน หมายถึง การเห็นเป็นเรื่องราวเมื่อหลับ โดยปริยายหมายถึง การนึกเห็นในขณะที่ตื่นอยู่ ซึ่งไม่อาจจะเป็นจริงได้” (ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, หน้า 748)

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่าความฝันเป็นสิ่งที่สามารถปรากฏเห็นในเวลาหลับ เป็นการเห็นที่เป็นเรื่องราวเมื่อหลับ เป็นการนึกเห็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้หรือไม่อาจจะเป็นจริงได้ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งเป็นความฝันที่เป็นกุศล ความฝันที่เป็นอกุศล และฝันที่เป็นอัปายากฤต จึงเป็นการยากที่จะหาคำอธิบายเพื่อให้เข้าใจความหมายของความฝันได้อย่างชัดเจน เพราะความฝันไม่ใช่สิ่งที่มองเห็นได้ด้วยตา แต่ความฝันเป็นสิ่งที่ปรากฏได้ทางจิตใจโดยตรง ไม่ใช่หลับตาแล้วแลเห็นได้ ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเรื่องความฝันจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะเป็นเรื่องที่รู้จักกันดีของคนทั้งหลาย ไม่ว่าใคร ๆ ก็ย่อมเคยฝันกันมาแล้วทั้งนั้น แม้สิ่งที่ไม่เคยรู้ไม่เคยเห็น รวมถึงสถานที่ ๆ เราไม่เคยไป เราอาจรู้และสัมผัสได้ในเวลาฝัน แต่ก็มีจำนวนคนไม่มากนักที่จะเข้าใจถึงความเป็นจริงของความฝันได้

ประเภทของความฝัน

การจัดประเภทของความฝันตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น จะต้องพิจารณาถึงมูลเหตุที่ทำให้เกิดความฝันประกอบด้วย เพราะมีเนื้อความปรากฏเป็นหลักฐานไว้แล้วในอรรถกถาขุททกนิกาย มหานิเทศว่า “ประเภทแห่งความฝัน ย่อมมีโดยประเภทแห่งความเกี่ยวข้องกันของมูลเหตุ 4 อย่างเหล่านี้” (ในคัมภีร์อรรถกถา ขุททกนิกาย มหานิเทศ ฉบับมูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย 2525, เล่มที่ 66 หน้า 430) ดังนั้นความฝันจึงแบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ

1. ความฝันเกิดจากกระบวนการทางกาย เป็นความฝันที่เกิดจากความบกพร่องของธาตุภายในร่างกาย รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวในขณะหลับ
2. ความฝันเกิดจากความจดจำ ความปรารถนาที่ฝังลึกอยู่ในใจ เป็นความฝันที่เกิดจากความคิดคำนึงถึงบางคน หรือบางสิ่ง เมื่อเกิดการคิดถึงมาก ๆ หวนระลึกนึกถึงไม่ยอมหาย จิตก็จะสร้างมโนภาพให้เกิดเป็นความฝันขึ้นมาได้

3. ความฝันเกิดจากอิทธิพลของเทวดา เป็นความฝันที่เกิดจากการดลบันดาลของเทวดา หรือที่เรียกกันว่า “ผีสาวเทวดามาเข้าฝัน”

4. ความฝันเกิดจากอิทธิพลของผลกรรม เป็นความฝันที่เกิดจากผลของกรรมดีและกรรมชั่วที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตมาดลจิตให้เกิดความฝันขึ้น

จากการแบ่งประเภทของความฝันนั้น ทำให้ทราบได้ว่า ความฝันเป็นกระบวนการที่เกิดจากทางกาย อาจจะเป็นเพราะความไม่ปกติของธาตุที่มีอยู่ในร่างกายของผู้นั้น แม้สิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อความฝันในขณะนั้นนอนหลับ รวมถึงความจดจำ ความปรารถนาที่ฝังลึกอยู่ในใจก็มีผลทำให้เกิดความฝัน เช่นกัน ความเชื่อในเรื่องของการบันดาลของเทวดาก็มีผลให้เกิดความฝัน และที่ประการสุดท้ายก็จะเกิดจากอิทธิพลของผลกรรมทั้งที่เป็นส่วนดีและไม่ดีที่ได้กระทำสั่งสมไว้ในอดีตล้วนมีผลต่อความฝันทั้งสิ้น

มูลเหตุที่ทำให้เกิดความฝัน

สิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ สสาร หรือพลังงาน ไม่ว่าจะเป็นรูปหรือเป็นนาม และไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ สิ่งของ ทุกสิ่งทุกประการนั้น ไม่มีสิ่งใดเลยที่จะเกิดขึ้นมาของมันเอง โดยปราศจากเหตุปัจจัย นอกจากนี้ก็ไม่มีสิ่งใดเหมือนกันที่เกิดขึ้นมาเป็นอิสระแต่ลำพังตนเอง โดยที่มิได้พึ่งพาสิ่งอื่น ๆ เข้ามาสนับสนุน ความฝันก็เช่นเดียวกัน ย่อมต้องอาศัยเหตุหลายอย่างหลายประการมาสนับสนุน ความฝันนั้นจึงสามารถที่จะเกิดขึ้นมาได้ ตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ความฝันย่อมเกิดขึ้นได้จากมูลเหตุ 4 ประการ (ในคัมภีร์อรรถกถา ขุททกนิกาย มหานิทเทส ฉบับมูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย 2525, เล่มที่ 66 หน้า 429) คือ

1) ธาตุโทษะ ธาตุกำเริบ เป็นเหตุทำให้ร่างกายไม่สบายหรือไม่เป็นปกติจึงได้ฝันซึ่งเป็นความฝันที่ไม่ค่อยจริง มักเกิดขึ้นในเวลาที่เรานอนหลับและฝันไปในลักษณะต่างๆ เช่น ฝันไปว่าถูกสัตว์ตัวดุร้ายไล่ล่าหมายทำร้าย หรือฝันว่าสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ เป็นต้น เมื่อตื่นขึ้นมาเรายังรู้สึกตื่นเต้นกับความฝันนั้นยังไม่หาย ความฝันในลักษณะนี้จับต้นชนปลายไม่ถูก ซึ่งความฝันเกี่ยวกับภาพเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้นนั้นเรียกว่า ฝัน เพราะธาตุกำเริบ ดังที่มีอธิบายไว้ในคัมภีร์มนโรรูปนิพนธ์ว่า “บุคคลผู้มีธาตุกำเริบ เพราะการประกอบปัจจัยทำให้ธาตุมีดีเป็นต้นกำเริบ ชื่อว่าย่อมฝันเห็นเพราะความกำเริบของธาตุ” (ประคม ชิวประวัติ, 2525, หน้า 110) กล่าวได้ว่า สิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นร่างกายตัวตนของมนุษย์นั้นเรียกว่า “ธาตุ” ทั้งสิ้น แม้คำว่า ธาตุกำเริบ ในที่นี้ไม่ได้กล่าวเฉพาะเจาะจงหมายถึงธาตุประเภทใดประเภทหนึ่ง ก็ตาม แต่เมื่อความกำเริบของธาตุอย่างอื่น เช่น เป็นโรคที่เกี่ยวกับความดันโลหิตหรือเป็นโรคเกี่ยวกับหัวใจ ถ้ามันมากระทบกระเทือนระบบประสาทแล้ว ก็กระทบกระเทือนไปถึงจิตใจทำให้เกิดฝันได้ ก็เรียกว่าธาตุทั้งนั้น แต่น้ำตานั้น นับเป็นธาตุที่มีความสำคัญต่อร่างกายเป็นอย่างมาก ถ้าร่างกายปราศจากน้ำดีเสียแล้ว สสารที่มีหน้าที่ในการย่อยไขมัน ขับของเสียออกจากร่างกายก็จะมีและจะเกิดความไม่สบายทางกายมีประการต่างๆ ตามมา

2) อนุภูตปุพพะ เป็นความฝันที่เกิดเพราะจิตเคยรับรู้มาก่อนนั้น ได้แก่ ความฝันที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของจิตแห่งอาารมณ์ที่ตนเคยประสบมาแล้ว และเก็บเอาอารมณ์นั้นมาฝัน ความฝันชนิดนี้มักเกิดด้วยใจจดจ่อผูกพันอารมณ์นั้นเป็นพิเศษ คือ คิดถึงเรื่องนั้น ๆ บ่อย ๆ มีความครุ่นคิดกังวล หรือมีความรู้สึกในเรื่องอะไรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดความดีใจ เสียใจ หรือทุกข์ร้อนใจที่มีกำลังมากเกิดขึ้นบ่อย ๆ เพราะอำนาจของอารมณ์ที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ ซ้ำ ๆ และเป็นอารมณ์ที่มีกำลังแรง เช่น ดีใจมาก เสียใจมาก สะเทือนใจมาก

เป็นต้น ครั้นถึงเวลานอนหลับ กำลังอำนาจของมันก็กระทบใจออกมาทำให้เกิดความฝัน ยกตัวอย่างเช่น คนที่มีคู่รักและต้องแยกกันอยู่ด้วยเหตุผลทางหน้าที่การงาน หรือด้วยเหตุผลประการต่าง ๆ ที่ทำให้ต้องแยกกันอยู่ กับคู่รักของตน ด้วยความคิดถึงคู่รักของตนนั้น จึงทำให้คิดถึงเรื่องของคู่รักบ่อย ๆ ระลึกรู้ถึงคู่รักมิได้หยุดหย่อน เมื่อถึงเวลานอนก็เก็บเอาไปฝันเป็นเรื่องราว เหมือนกับความจริงที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้า จะเห็นว่าความฝันจะเกิดขึ้นไม่ได้โดยเด็ดขาด หากปราศจากเสียซึ่งอารมณ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่จิตต้องกำหนดรู้ จิตเกิดขึ้นโดยปราศจากอารมณ์ไม่ได้ จิตจะเกิดขึ้นและทำหน้าที่ของตน ๆ ได้นั้น ก็ด้วยอาศัยอารมณ์ หากไม่มีอารมณ์ให้จิตเกิดขึ้นกำหนดรู้แล้ว จิตก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นและทำหน้าที่ของตนได้

3) เทวโตปสังหาระ เทวดาคลใจให้ฝัน เป็นความฝันที่เกิดเพราะเทวดาคลใจ เทพสังหรณ์นั้น เชื่อว่าเป็นความฝันที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของเทวดาบอกเหตุร้ายเหตุดี ขึ้นมีฝันให้ปรากฏขึ้นหรือที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า “เทวดาเข้าฝัน” การเข้าฝันของเทวดานั้น ไม่ได้หมายความว่าเทวดาเข้ามาอยู่ในตัวเราหรืออยู่ในจิตใจของเรา แต่เทวดาใช้อำนาจจิตเข้ามากระทบจิตของเราเท่านั้น ตามทัศนะของนักวิชาการเกี่ยวกับประเด็นนี้ เมื่อกล่าวถึงเหตุเกิดความฝันเพราะเทวดาคลใจแล้วต่างพยายามที่จะหลีกเลี่ยงการกล่าวถึงเทวดา ซึ่งอาจจะเป็นเพราะท่านเหล่านั้นเป็นนักวิชาการหัวสมัยใหม่ เมื่อกล่าวถึงผีสังเทวดาที่เป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏให้เห็น ไม่เคยประสบพบเจอด้วยตัวเอง ก็ยากที่จะทำใจเชื่อในเรื่องดังกล่าวได้ เช่น ในหนังสือเรื่อง “ปาฐกถาเรื่องจิต” ของ พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์ เมื่อกล่าวถึง เหตุเกิดความฝันเพราะเทวดาคลใจได้อธิบายไว้ว่า “เทพสังหรณ์ คือ ผลแห่งกรรมดีที่ทำไว้จะมาถึง แต่ภาพพิภพมาปรากฏก่อน ฝันอย่างนี้ เรียกว่าฝันดี คือ จะมีผลดีตามมา” (พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, 2541, หน้า 84) มีความเชื่อว่าการกรรมสามารถบันดาลให้ความฝันเกิดขึ้นได้จริง แต่ดูเหมือนว่าจะไม่เชื่อว่า กรรมสามารถจำแนกสัตว์ให้เกิดเป็นเทวดาได้ แต่กลับอธิบายถึงเหตุเกิดความฝันเพราะเทวดาคลใจ โดยใจความว่า “ความฝันที่เกิดเพราะเทวดาคลใจเป็นฝันดี” ซึ่งเกิดเพราะกรรมดีให้ผลคลใจให้ฝันเห็นสิ่งที่ดีและได้ให้คำอธิบายความฝันที่เป็นบุญนิमित หรือกรรมบันดาล เป็นความฝันที่เกิดเพราะกรรมเหมือนกัน แต่เป็นกรรมชั่วที่เคยกระทำไว้แล้วจะตามให้ผล จึงคลจิตให้ฝันเห็นเรื่องร้าย ๆ ซึ่งเป็นลางบอกเหตุว่าจะมีเรื่องร้ายเกิดขึ้น

อาจจะมีการถามเกิดขึ้นได้ว่า “อะไรเป็นเหตุให้เทวดาต้องมาเข้าฝัน” ซึ่งสามารถตอบได้ว่า ในเมื่อเรายอมรับกันแล้วว่าคนเรานั้นเมื่อตายไปแล้วหาได้ดับสูญไปไม่ ยังคงต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏตามกำลังแห่งกรรมที่ได้สั่งสมไว้แล้ว แน่แน่นอนทีเดียวว่า ญาติมิตรบางคนที่ได้สั่งสมบุญกุศลไว้มากย่อมได้เกิดในเทวโลก เป็นเทวดาผู้มีศักดิ์น้อยใหญ่แตกต่างกันไป ตามกำลังแห่งบุญกุศลที่สั่งสมไว้แล้ว เพราะเทวดาเป็นผู้มีฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยผลแห่งกรรมนี้เอง จึงมีฤทธิ์คลจิตให้คนเราฝันได้ (ในคัมภีร์อรรถกถา ขุททกนิกาย ชาดก ฉบับมูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย 2525, เล่มที่ 63 หน้า 330)

4. ปุพพนิमित นับว่าเป็นเรื่องที่อธิบายยากในเรื่องความฝัน เพราะในการศึกษาพิจารณาถึงความฝันประเภทนี้ ความฝันที่เป็นเครื่องบอกเหตุการณ์ล่วงหน้า ซึ่งเรียกว่าปุพพนิमितนั้นอาจจะมิอยู่จริง แต่ยากที่จะอธิบายอย่างที่น่าเชื่อ และหาพิสูจน์ให้ได้ การพิจารณาปัญหาเรื่องนี้จำเป็นต้องใช้วิธีพิจารณาผลเข้าไปหาเหตุ ต้องอาศัยเอาหลักพระพุทธศาสนาอ้างอิง เพราะไม่สามารถจะขบปัญหาให้แตกได้ โดยอ้างแต่หลักวิทยาศาสตร์อย่างเดียว” (พล.ต. หลวงวิจิตรวาทการ, 2544, หน้า 106) หากจะอธิบายที่สมเหตุสมผลต่อคำถามที่ว่า “เหตุใดความฝันจึงสามารถบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าได้นั้น” เรื่องเหตุผลนั้นไม่สามารถจะหาคำอธิบายได้ดีไปกว่าที่ว่า

“เหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นแก่ภูมิประเทศ หรือแก่บุคคลตรงกับภาพที่ได้เห็นในเวลาหลังซึ่งเรียกว่า ความฝันก็ดี หรือที่หวาดแว่วสังหรณ์ ให้รู้สึกในเวลาตื่น ๆ อยู่ ที่เรียกว่าเป็นลางก็ดี กระทำให้มีเหตุผลพอจะวางหลักลงได้ว่า สิ่งที่จะมาในอนาคต มักจะมีเงาให้แลเห็นก่อน หรือมีกระแสมาให้ทราบ เปรียบเหมือนเรือใหญ่ ๆ ที่กำลังเดิน ย่อมจะต้องมีคลื่นใต้น้ำไปก่อนหน้าเรื่อนั้นได้มาก ๆ พวกที่มีอาชีพจับปลาในทะเลย่อมจะรู้ล่วงหน้าเตรียมตัวหนี หรือต่อสู้ได้ทันทั่วทั้งในเมื่อจะมีปลาใหญ่มา โดยได้เห็นน้ำและเห็นคลื่นผิวดินปกติ เหตุการณ์ทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมมีกำลังและอำนาจสำคัญมากกว่าเรือและปลานั้นหลายเท่า คงจะมีกระแส หรือเงาอะไรมาก่อนบ้างเป็นแน่” (พล.ต.หลวงวิจิตวาทการ, 2544, หน้า 111)

ความฝันในมิติทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

สำหรับการวิเคราะห์ผู้เขียนได้แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ความฝันกับการเสี่ยงโชค: คนไทยมีความเชื่อเรื่องโชคลาง บางคนเชื่อว่ามีความเชื่อเรื่องธรรมชาติสามารถทำนายโชคให้ได้ ดังจะเห็นได้จากช่วงเวลาที่หวยใกล้จะออก มีคนมากมายพยายามที่จะติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อขอโชคขอลาภ ไม่ว่าจะเป็นเจ้าพ่อเจ้าแม่ในสำนักทรงต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งต้นไม้ใหญ่และสิ่งที่เกิดขึ้น โดยผิดธรรมชาติ เช่น เห็ดที่มีขนาดใหญ่ผิดปกติ ต้นไม้ที่เชื่อว่ามีเจ้าพ่อเจ้าแม่ สิ่งสถิตอยู่ เป็นต้น ใกล้วันหวยออกที่ไรสถานที่เหล่านั้นเป็นต้องเนืองแน่นด้วยผู้คนทุกที และความฝันก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่คนไทยเชื่อว่าสามารถที่จะนำโชคมาให้ได้ ด้วยความเชื่อดังกล่าวนี้อเอง จึงเป็นแรงจูงใจให้คนเป็นจำนวนมาก พยายามที่จะแปลความหมายของความฝันเป็นตัวเลข เพื่อที่จะไปซื้อหวยแทงเบอร์ ถ้าผู้ฝันมีความชำนาญในการแปลความฝันเป็นตัวเลขก็จะถูกกันอยู่บ่อย ๆ ผู้ที่ถูกรางวัลก็ถือว่าเป็นคนมีโชค การแปลความฝันเป็นตัวเลขนั้นไม่อาจเป็นกฎเกณฑ์ที่แน่นอน คือไม่เป็นตามนั้นเสมอไป เมื่อพิจารณาตามหลักทางพระพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว การที่แปลความฝันเป็นตัวเลขแล้วนำโชคมาให้นั้น อธิบายได้ว่าโชคที่ได้นั้นมาจากเศษกรรมที่เป็นฝ่ายดีอำนาจโชคให้ ถ้าเศษกรรมไม่อำนาจโชคให้แล้ว ถึงแปลความฝันเป็นตัวเลขแล้วก็แทงหวยไม่ถูกอยู่นั่นเอง แต่ถ้าฝันครั้งใดประจวบเหมาะกับการมดีจะให้ผล แปลความหมายเป็นตัวเลขแล้วก็จะแทงหวยถูกทุกทีไป อาจกล่าวได้ว่า ความฝันเป็นอีกช่องทางในการอำนวยความสะดวกของกรรมฝ่ายดี ไทยรัฐออนไลน์, ความฝันสุดเฮง ให้โชค “หนู” รับจ้างกรีดยาง” ถูกลอตเตอรี่ รางวัลที่ 1, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/lottery/news/2155228> [6 กันยายน 2564]. ดังนั้น การตีความหมายของความฝันอาจจะไม่เป็นตามที่มียูอยู่ในตำรา ซึ่งแต่ละคนนั้นก็สมารถที่จะตีความเองได้โดยอิสระตามความเข้าใจของแต่ละคนซึ่งการตีความนั้นก็ไม่จำเป็นจะต้องไปเหมือนกับของอื่นๆ หรือตำราใดๆ เลยก็ได้ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความเข้าใจของแต่ละคน หรือประสบการณ์ที่มีต่อบริบทแวดล้อมที่ตัวเองคุ้นเคยที่จะนำเอามาตีความหมาย หรือสื่อความหมายให้ใกล้เคียงกับความฝันให้มากที่สุด หากสืบค้นที่มาของโชคก่อนใดที่เกิดขึ้นกับหลาย ๆ คน จะเห็นได้ว่ามีจำนวนไม่น้อยก็ได้โชคมาจากความฝัน

ทัศนะการองศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ศุภษร ผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับความฝันไว้อย่างน่าสนใจว่า “มุมมองเกี่ยวกับความฝันนั้นจะมี 2 มุมมอง คือ ถ้ามองตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ความฝันบางอย่างก็น่าเชื่อถือ บางอย่างก็ไม่น่าเชื่อถือ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับช่วงเวลาของการฝัน ถ้าฝันในช่วงที่ท้องว่าง หรือตั้งแต่เวลาตีหนึ่งเป็นต้นไป ความฝันนั้นก็จะน่าเชื่อถือแต่ไม่ยังร้อย

เปอร์เซ็นต์ จะมีลักษณะเป็นลางบอกเหตุ มาเตือนภัย การฝันในช่วงนี้จะไม่เกี่ยวกับเรื่องอาหารและเรื่องธาตุ แต่ถ้าการฝันในช่วงอื่น เช่น กลางวัน หรือเวลาที่ยังไม่เลยเที่ยงคืน จะเป็นความฝันที่เกี่ยวกับอาหารหรือธาตุ ถ้าเริบจึงไม่มีความน่าเชื่อถือมากนัก หรือไม่แม่นยำเอง ทั้งนี้ ความฝันจะมีทั้งแง่ดี เป็นเรื่องของโชคลาภ วาสนา หรือแง่ไม่ดี ก็จะเป็นการเตือนภัย บอกเหตุ แม้ความฝันกับการเสี่ยงโชคก็มีความเป็นไปได้ แต่ก็ขึ้นอยู่กับช่วงเวลาดังที่กล่าวข้างต้น หรือบริบทอื่นๆ ประกอบด้วย” (สัมภาษณ์ รศ. ดร.ประพันธ์ ศุภสร, รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 8 กันยายน 2564) นอกจากนี้ คุณณัฐพงศ์ นาคศิริกุล หรือครูพี่بوب ได้ให้ทัศนะในฐานะบุคคลทั่วไปว่า “ความฝันนั้นจะต้องเกิดขึ้นในขณะที่หลับและเชื่อว่าความฝันนั้นสามารถที่เป็นสิ่งที่บอกเหตุ หรือเป็นลางบอกเหตุได้ แต่ความแม่นยำนั้นอาจจะไม่ถึงห้าเปอร์เซ็นต์ อาจกล่าวได้ว่า มีความเป็นไปได้ แต่ไม่แม่นยำนั่นเอง ส่วนประเด็นเกี่ยวกับความฝันกับการเสี่ยงโชค ที่นำเอาความฝันมาตีเป็นตัวเลข เข้าใจว่าเป็นความเชื่อในระดับชาวบ้านจะมีลักษณะที่คิดไปเองว่าน่าจะเป็นอย่างนั้น หรือเป็นเลขนี้ เหมือนกับการจุดเทียนลงไปในหมัดแล้วไปดูว่า จะมีเลขอะไรให้เห็นบ้าง ถึงจะมีคนถูกก็ถือว่าเป็นส่วนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับคนที่ไม่ถูก และขึ้นอยู่กับสถิติแต่ความของแต่ละคน สำหรับคนที่ถูกก็อาจเป็นเพราะฟลุค หรือความบังเอิญของคนนั้นมากกว่า” (สัมภาษณ์ นายณัฐพงศ์ นาคศิริกุล, พิธีกรสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7, 8 กันยายน 2564)

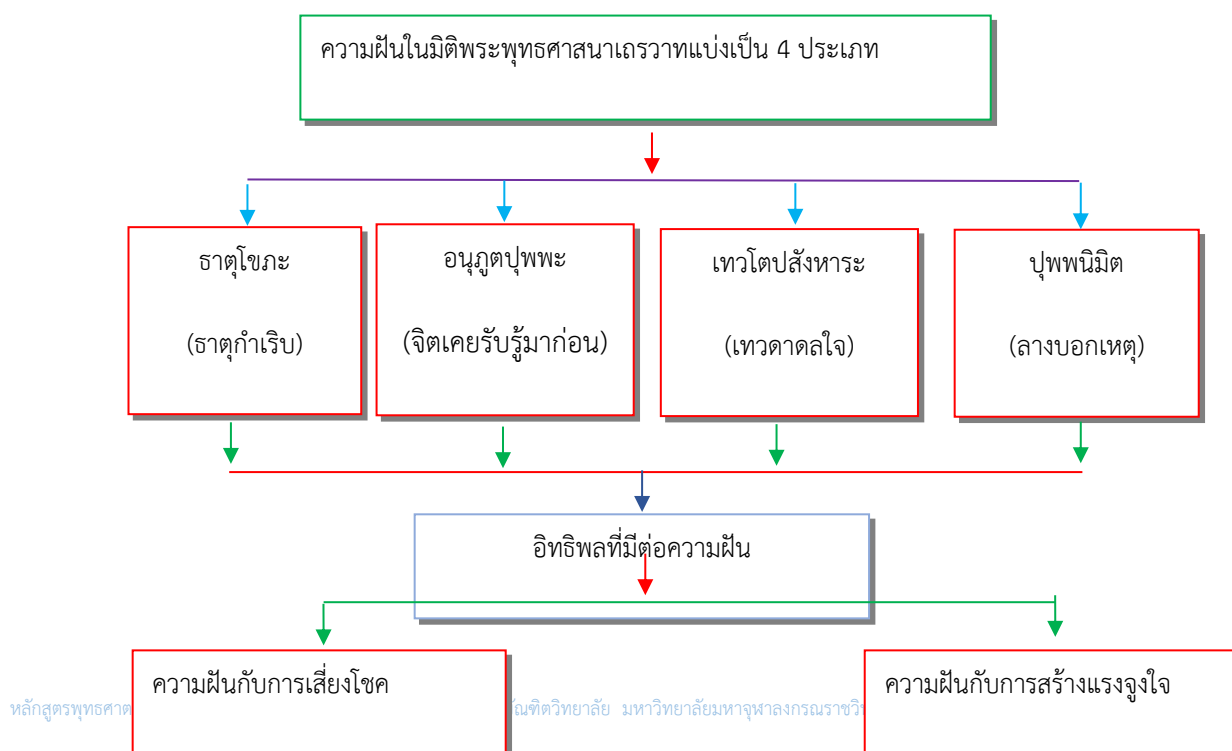
จากทัศนะของผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาและบุคคลทั่วไป เชื่อว่าความฝันนั้นมีอยู่จริง แต่ความแม่นยำจะเป็นจริงมากน้อยแค่ไหนนั้นไม่สามารถรับรองได้ ความฝันสามารถที่จะเป็นลางบอกเหตุได้แต่ก็ขึ้นอยู่กับช่วงของเวลาและบริบทอื่นๆ ประกอบด้วย การเสี่ยงโชคก็มักจะขึ้นอยู่กับสถิติความของแต่ละคนว่า จะถูกต้องแม่นยำแค่ไหน ไม่สามารถเอาอะไรมาเป็นเกณฑ์ที่แน่นอนได้ จึงยกให้เป็นเรื่องความบังเอิญหรือความโชคดีของคนที่ถูกเสียมากกว่า

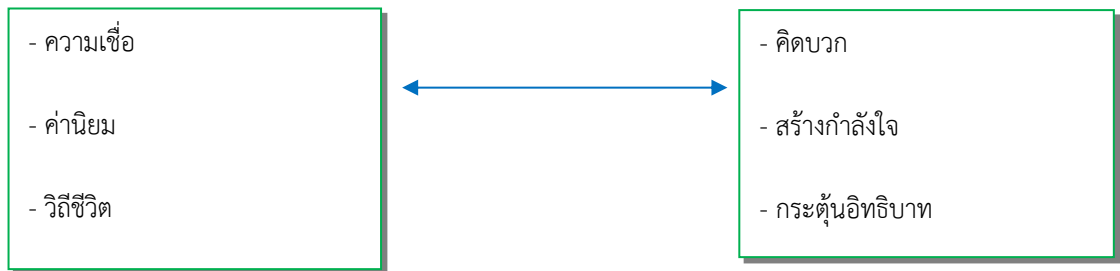
ประเด็นที่ 2 ความฝันกับการสร้างแรงจูงใจ : แรงจูงใจอันเป็นเหตุสนับสนุนประกอบ การตัดสินใจ ที่จะกระทำหรือไม่กระทำบางสิ่งบางอย่างนั้นเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุ ความฝันเป็นมูลเหตุอย่างหนึ่งที่สร้างแรงจูงใจในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ได้ ในเมื่อเรายอมรับกันแล้วว่าความฝันเป็นเหมือนข่าวสารที่บ่งบอกถึงเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นกับตัวเราในอนาคต การที่เราตัดสินใจที่จะกระทำหรือไม่กระทำบางสิ่งบางอย่าง เพราะมีความฝัน เป็นแรงจูงใจจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ย่อมช่วยเสริมแรงให้มีกำลังใจที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้น หรือมีความเพียรพยายามเพิ่มมากขึ้นเป็นเท่าตัว ดังเช่นเรื่องสุบินนิมิตของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ผู้เป็นพระนักปฏิบัติองค์สำคัญของประเทศไทย และได้รับยกย่องจากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) ให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก สาขาสันติภาพ (ฉมณจิต แผนสมบุรณ์, ‘หลวงปู่มั่น’ บุคคลสำคัญของโลก, มติชนสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ 6, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.matichonweekly.com/column/article_255655 [6 กันยายน 2564]) ในคืนวันหนึ่งเกิดสุบินนิมิตว่า ท่านออกเดินทางจากหมู่บ้านเข้าสู่ป่าใหญ่อันรกชัฏที่เต็มไปด้วยขวากหนาม ขณะที่เดินตามทุ่งไปได้พบไม้ชื่อต้นชาติ ท่านก็ปีนขึ้นและไต่ไปตามขอนชาติที่ล้มนอนอยู่นั้นพร้อมทั้งพิจารณาว่าไม้นี้จะไม่มีการงอกขึ้นได้อีก ซึ่งเทียบกับชาติของท่านว่าจะไม่กำเริบให้เป็นภพชาติสืบต่อไปอีกแน่นอน ถ้าไม่ลดละความพยายามเสีย ซึ่งสุบินนิมิตนั้นเป็นเครื่องแสดงความมั่นใจว่าจะมีทางสำเร็จตามใจหวัง

อย่างแน่นอนไม่เป็นอย่างอื่น ถ้าไม่ลดละความเพียรพยายามเสียเท่านั้น” (พระมหาบัว ญาณสัมปันโน, 2552, หน้า 2-4) ความสำเร็จในการเข้าถึงธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ส่วนหนึ่งมาจากแรงผลักดันอันเกิดจากสुบิน นิमितของท่านนั่นเอง

หากเราเชื่อว่าความฝันเปรียบได้กับข่าวสารที่ส่งผ่านมาจากที่แห่งหนึ่งที่เราเข้าใจว่ามีอยู่ในอีกโลกหนึ่ง ความฝันก็สามารถที่จะสร้างแรงจูงใจให้เรากระทำการสิ่งต่าง ๆ ทั้งเรื่องเล็กน้อยจนไปถึงเรื่องที่ใหญ่ ๆ ได้ รองศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ศุภษร กล่าวว่า “สำหรับความฝันกับการสร้างแรงจูงใจ ถ้าจะถือเอาความฝันมาเป็นแรงจูงใจนั้นก็เป็นที่ดี ไม่ว่าจะเป็นฝันดีหรือฝันร้ายก็ตาม ถ้านำมาเป็นข้อคิดหรือปฏิบัติก็จะดี แม้จะเป็นความฝันที่ร้ายก็อาจจะกลับกลายเป็นดีในภายหลังได้ อย่าได้ตื่นตระหนกตกตื่นจนเกินไป เพราะมันเป็นเพียงความฝันเท่านั้นเอง ควรถือเอาการฝันที่ดีหรือไม่ดีมาเป็นแรงจูงใจในการเดินไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จให้ได้ ควรระวังอย่าได้ปักใจเชื่อจนกลายเป็นความมกมายไปได้” (สัมภาษณ์ รศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร, รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 8 กันยายน 2564) และณัฐพงศ์ นำศิริกุล หรือครูพี่ป๊อป กล่าวว่า “ถ้าจะถามว่าความฝันนี้จะเป็แรงบันดาลใจให้ขึ้นมาทำอะไรให้เป็นจริงได้หรือไม่ นั้น ก็คิดว่าสามารถเป็นไปได้ แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับเนื้อหาของความฝันที่ฝันนั้นคืออะไร เช่น สมมติว่า ฝันว่าจมน้ำตาย ก็จะเข้าใจว่า ชีวิตนี้ไม่แน่นอน ซึ่งความฝันอาจจะเป็จริงก็ได้ เพราะการจมน้ำตาย ก็คือการที่ไม่สามารถหายใจได้ ไม่ต่างกับอาการของการไหลตายที่อาจจะเกิดขึ้นได้ ความฝันจึงเป็นสิ่งที่สร้างแรงบันดาลใจเป็นแรงจูงใจให้สิ่งต่างๆ ได้” (สัมภาษณ์ นายณัฐพงศ์ นำศิริกุล, พิธีกรสถานีโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 7, 8 กันยายน 2564)

จะเห็นได้ว่าความฝันสามารถนำมาเป็นแรงบันดาลใจสร้างให้เกิดเป็นแรงจูงใจเพื่อกระทำการสิ่งต่างๆ ได้ แม้จะเป็นความฝันทางแง่ดี หรือแง่ร้าย ก็สามารถที่จะนำมาเป็นแรงบันดาลใจสร้างเป็นแรงจูงใจในการลงปฏิบัติจริงได้ แต่จะต้องสร้างให้เป็นพลังเชิงบวกจึงจะมีประโยชน์ต่อผู้ฝันเอง จากที่ศึกษามาสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพแสดงความผันทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

บทสรุป

ถึงแม้ว่าความผันจะเป็นเรื่องธรรมดาที่คนทั่วไปต่างก็มีประสบการณ์ที่พบเจอด้วยตนเองบางคนอาจจะเชื่อ หรือบางคนก็ไม่เชื่อเพราะมองว่าเป็นเรื่องที่ไม่ใช่ความจริง แท้จริงแล้วความผันนั้นมีส่วนของความจริงอยู่ภายในเช่นกัน ซึ่งในมิติของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ได้อธิบายถึงลักษณะ ประเภท และมูลเหตุของการเกิดความผันไว้อย่างชัดเจน สำหรับมูลเหตุของการเกิดความผันนั้นมี 4 ประการ ได้แก่ ธาตุกำเริบ เป็นเหตุทำให้ร่างกายไม่สบายหรือไม่เป็นปกติจึงได้ผันซึ่งเป็นความผันที่ไม่ค่อยจริง, จิตนิวรณ์ มักเกิดจากจิตที่มีความผูกพันอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วนำมาปรุงแต่งเป็นความผัน บางครั้งก็เป็นจริงหรือไม่จริง, เทวดาคลุใจให้ผัน ซึ่งอาจแม่นยำหรือไม่แม่นยำก็ได้ เพราะเทวดามีทั้งสัมมาทิฐิ และมิฉฐาทิฐิ และผันเพราะมีบางบอกเหตุว่าจะได้พบเจอสิ่งใดในกาลข้างหน้า เป็นความผันที่เป็นจริง จะเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งบุญหรือบาปที่ตนได้เคยทำไว้แล้วแต่อดีตครั้นเมื่อถึงเวลาที่จะให้ผลเป็นความสุขหรือความ เรียกว่า “บุพพนิมิต” หรือ “กรรมนิมิต” เป็นความผันที่จะบอกเหตุการณ์ในผันว่าเป็นจริงดังฝันอย่างแน่นอน แม้ความผันจะเป็นสิ่งที่หลายๆ คนมองว่า เป็นสิ่งที่เลื้อยลอยไม่สามารถที่จะจับต้องได้ก็ตาม แต่ความผันก็เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคนตราบที่ยังมีกิเลส ถึงกระนั้น เมื่อเกิดความผันขึ้น ก็ควรพิจารณาไตร่ตรองให้ถี่ถ้วนด้วยปัญญาของตนเสียก่อน จึงจะเชื่อได้ หรือไม่ควรที่จะยึดถือเอามาเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิต ควรที่ยึดถือเอาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งยอมเป็นสิ่งที่ประเสริฐและเชื่อได้ว่าดำเนินชีวิตได้อย่างไม่หลงทางแน่นอน

เอกสารอ้างอิง

1. หนังสือ

- มูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย. (2525) **พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทย** จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. (2534). **รศ. พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช.
- ประคม ชิวประวัติ. (2525). **คัมภีร์มนโรปกรณ์ อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต เอกาทสกนิบาต**. กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์.
- ปิ่น มุกขนันต์. (2541). **พ.อ. ปาฐกถาเรื่องจิต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- พระมหาบัว ญาณสัมปันโน. (2525). **ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ**. กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมี บุ๊คส์พับลิเคชันส์.

หลวงวิจิตรวาทการ, พล.ต. (2544). **ความฝัน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์.

4. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- พระสติมา สติสมปโน. (วันที่เผยแพร่ออนไลน์). **ความสัมพันธ์ปรัชญากับวิทยาศาสตร์**. ไทยรัฐ. [ออนไลน์] หน้า 13 . [แหล่งที่มา] <http://introductiontophilosophy.blogspot.com/> [วันที่สืบค้น].
- ฉมณจิต แผนสมบุรณ์. หลวงปู่มั่นบุคคลสำคัญของโลก. **มติชนสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ 6**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://www.matichonweekly.com/column/article_255655 [6 กันยายน 2564].
- ไทยรัฐออนไลน์.
- ความฝันสุดเฮง ให้โชค “หนุ่มรับจ้างกรีดยาง” ถูกลอตเตอรี่รางวัลที่ 1. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/lottery/news/2155228> [6 กันยายน 2564].

4. สัมภาษณ์

- สัมภาษณ์ รศ. ดร.ประพันธ์ ศุภสร. รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, 8 กันยายน 2564.
- สัมภาษณ์ ญัฐพงศ์ นาคีริกุล. พิธีกรสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7, 8 กันยายน 2564.